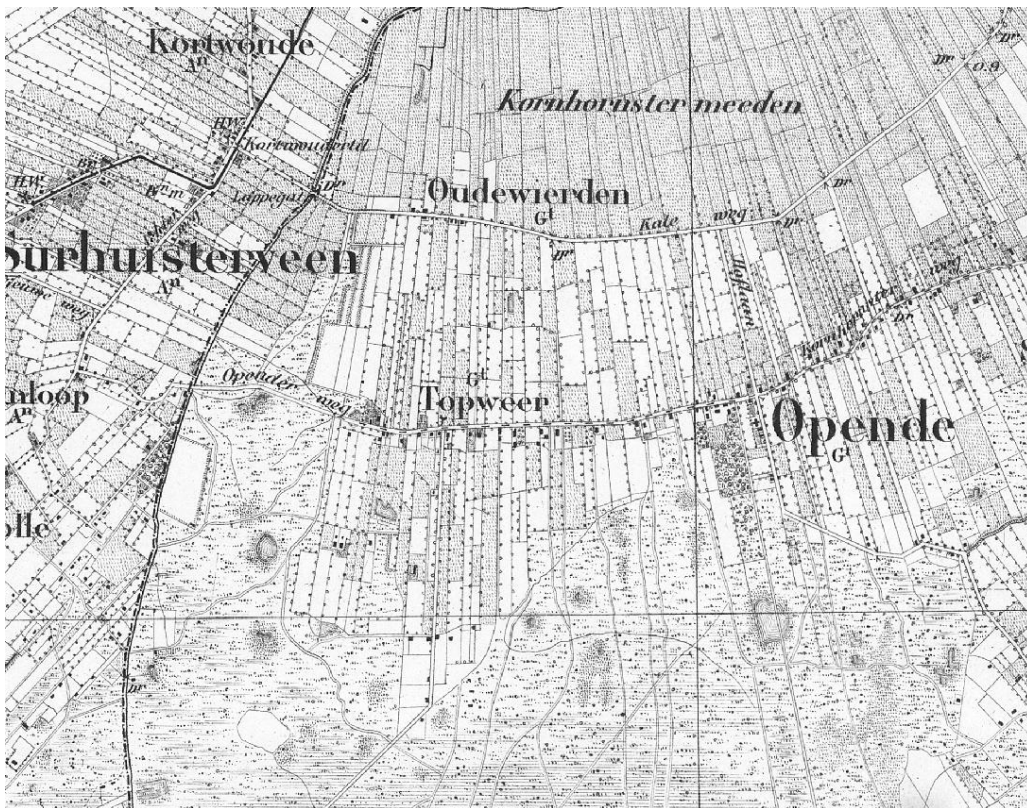

Provincialeweg 67 te Opende (gemeente Grootegast)

Een Archeologisch Bureauonderzoek

Administratieve gegevens

provincie: Groningen
gemeente: Grootegast
plaats: Opende
toponiem: Provincialeweg 67
bevoegd gezag: gemeente Grootegast
opdrachtgever: gemeente Grootegast
centrumcoördinaten: 209.185 / 576.748
landelijk registratienummer: 4556659100 (onderzoeksmelding ARCHIS3)
beheer documentatie: Libau, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en E-depot
uitvoerder: Libau
rapportnummer: 17.81126
auteur: M. de Jong MA
autorisatie: N. van der Mei
telefoon: 050-3126545
e-mail: archeologie@libau.nl

Aanleiding

In opdracht van de gemeente Grootegast, vertegenwoordigd door dhr. A. van der Zee, is een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor de locatie Provincialeweg 67 te Opende (zie figuur 1). Dit adres bestaat uit de kadastrale percelen gemeente Grootegast G 1810 en G 1908. Het planvoornemen behelst de sloop van de bestaande bebouwing van een boerderij en twee losse schuren en de bouw van twee woongebouwen. Volgens het schetsontwerp bedragen de afmetingen van de twee gebouwen 14 m bij 60 m en 14 m bij 48 m. In de gebouwen zullen minimaal 21 en maximaal 25 appartementen worden gerealiseerd waarvan enkele als bijzondere woonvorm. Verder is voorzien in een groeninrichting en parkeervoorziening. Het gebied waar dit planvoornemen is beoogd, wordt in het onderhavige bureauonderzoek verder benoemd als plangebied.

Om het planvoornemen mogelijk te maken is een planologische procedure noodzakelijk (bestemmingsplan). Hieronder valt tevens een archeologisch onderzoek. Op de archeologische beleidskaart van de gemeente Grootegast is voor dit adres een middelhoge archeologische verwachtingswaarde aan de orde, wat inhoudt dat bij bodemingrepen groter dan 1000 m² een archeologisch onderzoek benodigd is. Hiertoe is het onderhavige bureauonderzoek opgesteld.

Figuur 1: Topografische kaart van Provincialeweg 67 te Opende (Opentopo) waarop het plangebied is aangegeven met een zwart kader. In de inzet is een recente luchtfoto (PDOK) opgenomen waarop Provincialeweg 67 is aangegeven met een rood kader.

Landschappelijke en aardkundige informatie

Het plangebied ligt in het bewoningslint van Opende. Opende ligt in het historisch landschap Langewold in het Westerkwartier van Groningen. Langewold is geofysisch te beschouwen als een uitloper van het Drents Plateau en bestaat uit oost-west georiënteerde ruggen, van elkaar gescheiden door langgerekte laagtes waarin riviertjes zijn ontstaan (zie bijvoorbeeld Schroor & Meijering, 2007).

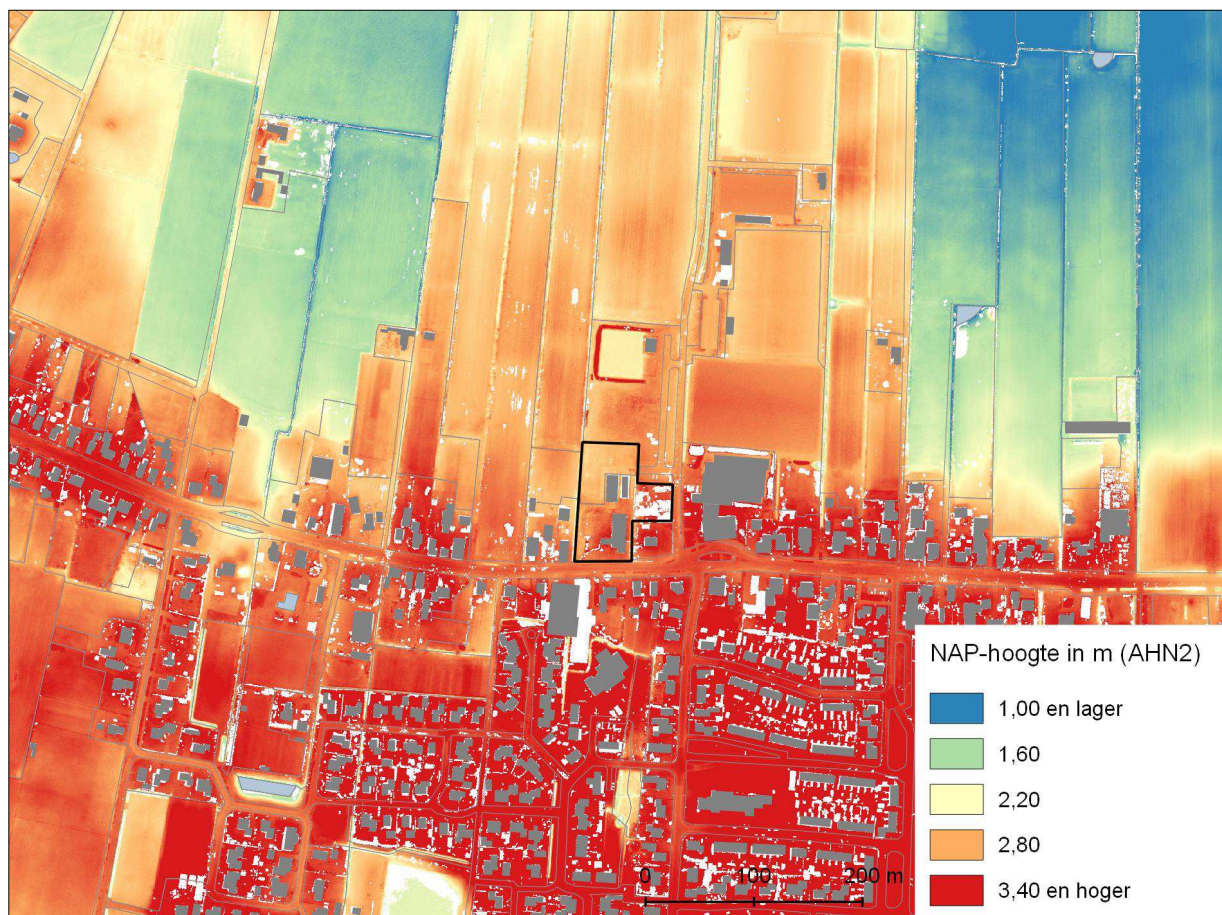
Het plangebied ligt op één van deze ruggen. Tijdens de laatste ijstijd, het weichselien, ontstonden in deze omgeving vele pingo's. Dit zijn met grond overdekte ijslenzen die door stuwning van grondwater langzamerhand groeiden. Na verloop van tijd gleed de erbovenop gelegen grond af naar de randen. Zodat, na afloop van de ijstijd, meertjes met een ringwal, de zogenaamde pingoruïnes, resteerden. De zandgronden waren tijdens de steentijd geschikt voor bewoning, vooral wanneer in de nabije omgeving drinkwater aanwezig was. Op de

zandgronden ontstond na afloop van de ijstijden een groot veengebied. Het veen begon aanvankelijk te groeien in natte, lagere plekken zoals pingoruïnes en beekdalen, maar overdekte in later tijd ook de (lagere) ruggen. Van de bronstijd tot in de loop van de middeleeuwen was deze omgeving niet tot nauwelijks geschikt voor bewoning. Het veengebied werd vanaf de vroege middeleeuwen zowel vanaf de klei als vanuit de glaciële ruggen in cultuur gebracht. In de vroege middeleeuwen is de zee vanuit het Lauwerssestuarium, via afwateringsriviertjes zoals de Lauwers, diep het binnenland doorgedrongen. Hierbij is in de dalen zeelei afgezet.

Op de fysisch geografische kaart van de provincie Groningen is te zien dat het plangebied op een glaciële rug ligt (code Gr1; zie bijlage *Fysisch geografische kaart*). In zuidelijke richting bevindt zich ondiep, binnen 120 cm onder het maaiveld, glaciëel materiaal (code Gr1g). In noordelijke richting loopt de glaciële rug af van een dekzandglooiing (code Ng1) en -vlakte (code Nv2) naar een beekdal met veenresten (codes Ov2 en Ol2). Binnen het beekdal is plaatselijk zeelei afgezet (toevoeging m). In de omgeving van het plangebied zijn meerdere dobbes (pingoruïnes) aangegeven. Ook komen enkele glaciële laagten voor, waarin plaatselijk nog een veenrestant voorkomt (codes Gl1 en oGl1). De geomorfologische kaart geeft hetzelfde beeld van het plangebied en de directe omgeving ervan (Alterra, geraadpleegd via ARCHIS3). De ondergrond van het plangebied is op de geomorfologische kaart benoemd als grondmorene, al dan niet met welvingen, bedekt met zwak golvend dekzand (code 3L2).

Op de bodemkaart is aangegeven dat in het plangebied laarpodzolgronden bestaande uit lemig fijn zand voorkomen (code cHn23; zie bijlage *Bodemkaart*). De toevoeging laar geeft aan dat op deze gronden een cultuurdek (esdek) van 30-50 cm dikte aanwezig is. Ook de bodem in de wijde omgeving van het plangebied bestaat uit veld- en laarpodzolgronden. Een podzolbodem ontwikkeld zich in dekzanden met een voldoende goede ontwatering. Dergelijke gronden waren over het algemeen in de prehistorie geschikt voor bewoning, vooral wanneer in de nabijheid (drink)water aanwezig was.

Op het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) is te zien dat het plangebied op de noordelijke rand van de glaciële rug ligt (zie bijlage *Hoogtekaart*; zie figuur 2). Binnen het plangebied loopt de hoogte af in noordelijke richting; van circa 3,2 m tot circa 2,5 m +NAP.

Figuur 2: Hoogteverschillen in en rondom het plangebied (AHN2). De ligging van het plangebied is aangegeven met een zwart kader.

Archeologie en historische geografie

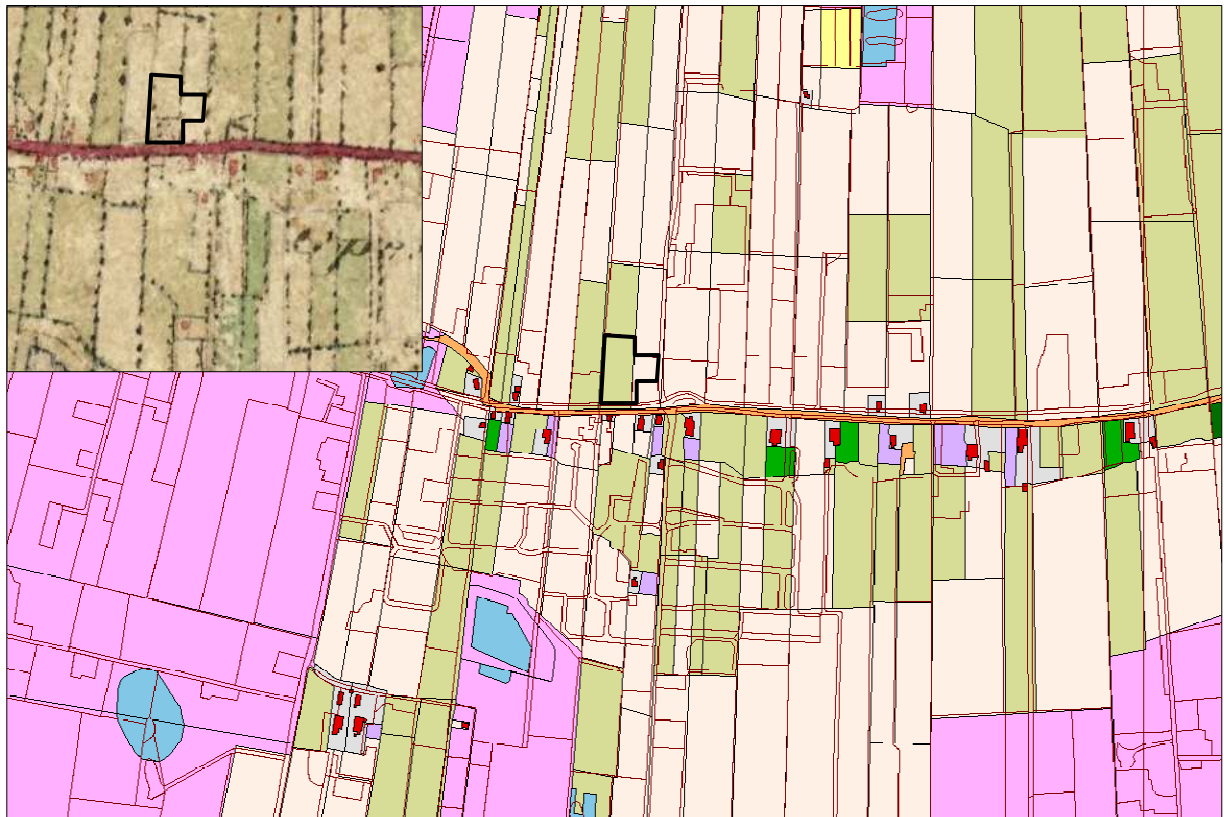
Het plangebied is niet geregistreerd op de Archeologische Monumentenkaart (AMK; zie bijlage *Kaart archeologie*), noch zijn uit het plangebied archeologische vondsten bekend (geen registraties in de archeologische database ARCHIS3). Circa 900 m ten oosten van het plangebied ligt het terrein van de borg Sjallema (AMK-terrein 5366). De heerd is vanaf de 17de eeuw bekend, maar heeft waarschijnlijk een oudere oorsprong. In 1619 is onder meer sprake van een steenhuisken (Formsma et al., 1987: pp. 328-329).

Uit de omgeving van het plangebied zijn twee vuursteenvindplaatsen uit het mesolithicum bekend (vondstlocaties 3286968100 en 3288003100; zie bijlage *Kaart archeologie*). Een derde vuursteenvindplaats is niet nader gedateerd (vondstlocatie 2126114100). Verder is ten noordwesten van het plangebied onderzoek gedaan naar een vermeende grafheuvel. De verhoging bleek echter van natuurlijke aard te zijn, er is geen sprake van een archeologische vindplaats (2275147100).

Voor de locatie pal ten noorden van het plangebied, Verbindingsweg 4 te Opende, is een aantal jaren geleden een bureauonderzoek uitgevoerd door Libau (Van der Mei, 2013). Op basis daarvan is vervolgens een booronderzoek uitgevoerd door De Steekproef (Bongers, 2013). Tijdens het onderzoek zijn vijf vuursteenafslagen aangetroffen waarvan niet zeker is of deze van natuurlijke of antropogene herkomst zijn. De gaafheid van de bodem is matig. Dieper gelegen middeleeuwse sporen kunnen nog intact zijn, maar omdat er geen aanwijzingen zijn aangetroffen voor een middeleeuwse vindplaats is het terrein vrijgegeven.

Op de archeologische beleidskaart van het Westerkwartier (Van Heeringen et al., 2014) is aangegeven dat het plangebied ligt in een gebied met een middelhoge verwachting op de aanwezigheid van archeologische resten. Voor dit gebied is in de beleidsnota geadviseerd om bij bodemingrepen groter dan 1000 m² en dieper dan 40 cm een archeologisch onderzoek uit te laten voeren.

Op de kadastrale minuut uit 1827 (gemeente Grootegast, blad G3) is te zien dat het plangebied destijds in gebruik was als weide en bouwland (zie figuur 3; HisGIS). De percelen waren onderdeel van de landerijen van de koopman Diemer Pieters uit Drachten die deze, tezamen met de ten zuiden ervan gelegen boerderij, zal hebben verpacht. Het plangebied ligt aan het historische bebouwingslint van Opende. De bebouwing bevond zich destijds voornamelijk ten zuiden van de doorgaande weg. Grote delen van de omgeving bestond in 1827 nog uit heide met enkele (waterhoudende) pingoruïnes.

Figuur 3: Uitsnede van de kadastrale minuut met een projectie van recente perceelsgrenzen (HisGIS). In de inzet een uitsnede uit de topografische militaire kaart (veldminuut) uit 1854. De ligging van het plangebied is aangegeven met een zwart kader.

In het midden van de 19de eeuw lijkt in het zuidelijk deel van het plangebied, pal aan de Provincialeweg, een woning aanwezig te zijn. Op de topografische kaart (Bonneblad) uit 1919 is deze situatie duidelijk weergegeven. Op het erf zijn dan meerdere gebouwen aanwezig. Het noordelijk en oostelijk deel van plangebied zijn dan in agrarisch gebruik. Rondom de percelen zijn houtsingels aanwezig (Topotijdreis). In de loop van de 20ste eeuw zijn de bebouwing en perceelsinrichting meermaals gewijzigd. Met name in het zuidelijk deel van het plangebied bestaat daardoor kans op bodemverstoring. De mate ervan is onbekend.

Overweging en advies

Het plangebied ligt op een glaciële rug die in de prehistorie (met name de steentijd) geschikt was voor bewoning. In de ruimere omgeving van het plangebied zijn vondsten uit het mesolithicum aangetroffen. Na het ontstaan van een groot veengebied raakte de omgeving van het plangebied in de loop van de middeleeuwen opnieuw bewoond. In de vroege 19de eeuw liggen de bebouwde erven met name ten zuiden van de doorgaande weg. In het plangebied bestaat kans op archeologische resten uit de steentijd en vanaf de middeleeuwen. Archeologische resten uit de steentijd zijn mogelijk niet meer volledig intact. De bedekking met een cultuurdek van 30-50 cm dikte heeft de onderliggende bodem beschermd tegen ondiepere bodemingrepen.

Geadviseerd wordt om in het plangebied een archeologisch booronderzoek uit te laten voeren. Dit booronderzoek dient te bestaan uit 6 boringen per ha, of minimaal 6 boringen in het plangebied. De boringen dienen gelijkmatig over het plangebied te worden verspreid. Het booronderzoek richt zich op de gaafheid van de bodem en het voorkomen van archeologische indicatoren zoals vuursteen en aardewerk. Relevante bodemlagen dienen daartoe te worden gezeefd.

Bijlagen:

- Fysisch geografische kaart
- Bodemkaart
- Hoogtekaart
- Kaart archeologie

Geraadpleegde literatuur, bronnen en kaarten

AHN, Actueel Hoogtebestand Nederland (www.ahn.nl).

ARCHIS 3, Archeologisch Informatie Systeem van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (www.archis.cultureelerfgoed.nl).

Archeologische beleidskaart Westerkwartier. In: Heeringen, R.M. van, H.J. Pierik, B.A. Brugman & R. Schrijvers, 2014. Archeologie en cultuurhistorie. Kadernota voor de Westerkwartiergemeenten Grootegast, Leek, Marum en Zuidhorn. Deel A Archeologie en B Cultuurhistorie. Vestigia-rapporten V1019a & V1019b.

Archeologische Monumentenkaart (AMK) provincie Groningen.

BAG, Basisregistraties Adressen en Gebouwen (www.bagviewer.kadaster.nl).

Beckeringskaart. Kaart of Landtafereel der provincie van Groningen en Ommelanden, verdeelt in deszelfs byzondere quartieren, districten en voornaamste lurisdictionen, beneffens de Heerlykheid Westerwolde. Theodorus Beckeringh, 1781.

Bongers, J.M.G., 2013. Opende, Verbindingsweg. Gemeente Grootegast, Gr.). Een inventariserend archeologisch onderzoek. Steekproefrapport 2013-05/10Z.

Brood, P., A.H. Huussen & J. van der Kooi (red.), 1999. *Nieuwe Groninger Encyclopedie*. REGIO-Project Uitgevers, Groningen.

Formsma, W.J., R.A. Luitjens-Dijkveld Stol & A. Pathuis, 1987. *De Ommelander borgen en steenhuizen. Tweede druk met aanvullingen en verbeteringen*. Van Gorkum, Assen.

HisGIS, Historisch Geografisch Informatiesysteem (www.hisgis.nl).

Mei, N. van der, 2013. Schoolgebouw Verbindingsweg te Opende, gemeente Grootegast. Een archeologisch bureauonderzoek. Libau 13-91.

Opentopo, recente topografische kaarten van Nederland. Bron: J.W. van Aalst (www.opentopo.nl).

PDOK, Publieke Dienstverlening Op de Kaart (www.pdok.nl).

Ruimtelijke Plannen, diverse ruimtelijke plannen van overheden in Nederland (www.ruimtelijkeplannen.nl).

Schroor, M. 1996. *De Atlas der Provinciëlanden van Groningen (1722-1736)*. REGIO-Project Uitgevers / Rijksarchief Groningen.

Schroor, M. 1997. *De Atlas der Stadslanden van Groningen (1724-1729)*. REGIO-Project Uitgevers / Rijksarchief Groningen.

Schroor, M & J. Meijering, 2007. *Golden Raand, Landschappen van Groningen*. In Boekvorm Uitgevers, Assen.

Snijders, F.L., 1985. Fysische geografie in de provincie Groningen. Milieu- en landschapsonderzoek Provinciaal Planologische Dienst. Groningen.

Stiboka, 1985. Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Stiboka, Wageningen.

Topografisch Militaire Kaart 1854. Veldminuut (voorstudie bij de Grote Historische Atlas 1851-1855).

Topotijdreis. Tijdreis over 200 jaar topografie. Kadaster (www.topotijdreis.nl).

Versfelt, H.J., Groningen 2003. De Hottinger-atlas van Noord- en Oost-Nederland.

Versfelt, H.J. & M. Schroor, 2005. *De atlas van Huguenin; militair-topografische kaarten van Noord-Nederland, 1819-1829*. Heveskes Uitgevers/Drentse Historische Vereniging, Groningen/Veendam.

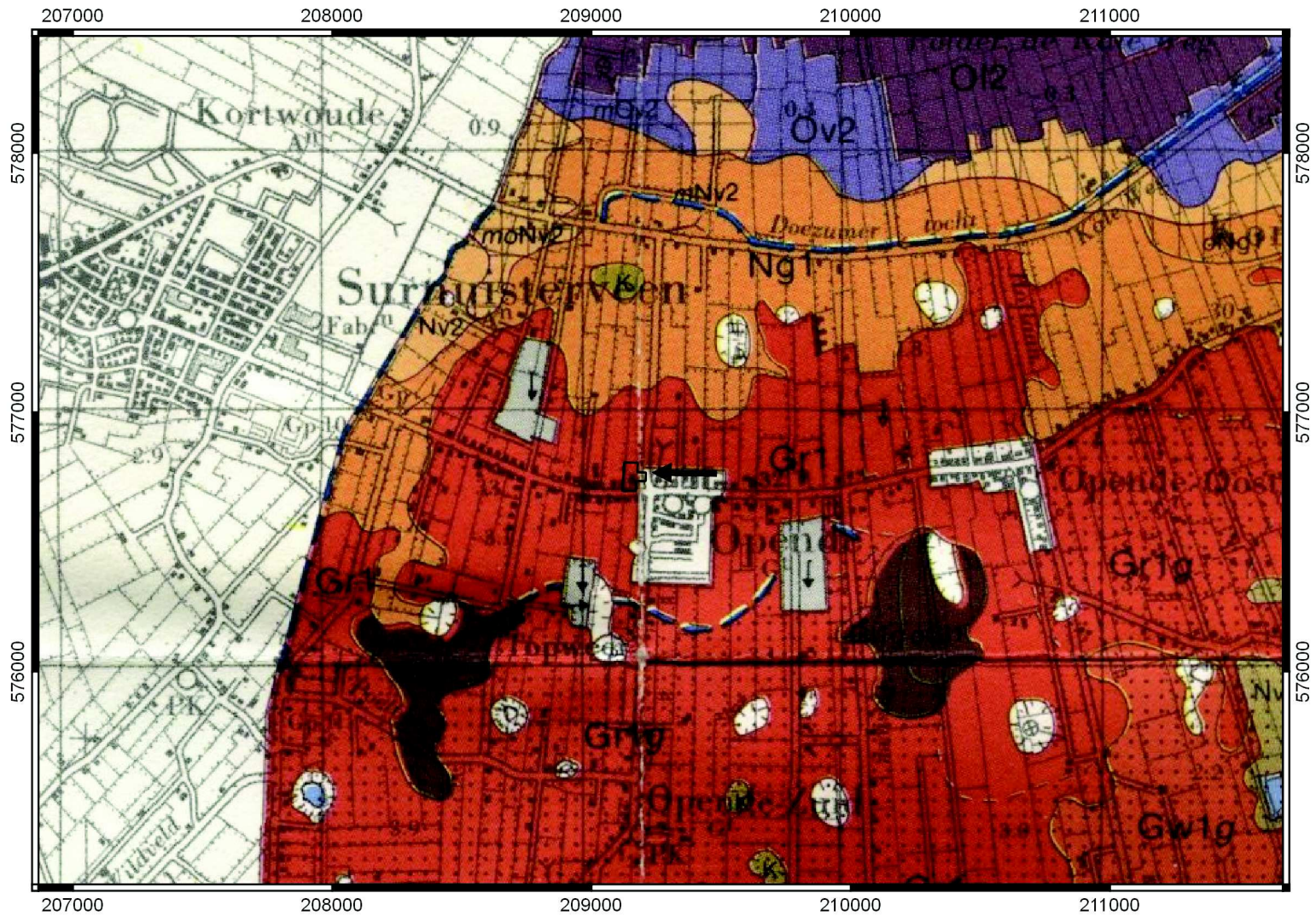

Archeologische periodes

paleolithicum	tot 8800 v.Chr.
paleolithicum vroeg	tot 300000 C14
paleolithicum midden	300000 - 35000 C14
paleolithicum laat	35000 C14 - 8800 v.Chr.
paleolithicum laat A	35000 - 18000 C14
paleolithicum laat B	18000 C14 - 8800 v.Chr.
mesolithicum	8800 - 4900 v.Chr.
mesolithicum vroeg	8800 - 7100 v.Chr.
mesolithicum midden	7100 - 6450 v.Chr.
mesolithicum laat	6450 - 4900 v.Chr.
neolithicum	5300 - 2000 v.Chr.
neolithicum vroeg	5300 - 4200 v.Chr.
neolithicum vroeg A	5300 - 4900 v.Chr.
neolithicum vroeg B	4900 - 4200 v.Chr.
neolithicum midden	4200 - 2850 v.Chr.
neolithicum midden A	4200 - 3400 v.Chr.
neolithicum midden B	3400 - 2850 v.Chr.
neolithicum laat	2850 - 2000 v.Chr.
neolithicum laat A	2850 - 2450 v.Chr.
neolithicum laat B	2450 - 2000 v.Chr.
bronstijd	2000 - 800 v.Chr.
bronstijd vroeg	2000 - 1800 v.Chr.
bronstijd midden	1800 - 1100 v.Chr.
bronstijd midden A	1800 - 1500 v.Chr.
bronstijd midden B	1500 - 1100 v.Chr.
bronstijd laat	1100 - 800 v.Chr.
ijzertijd	800 - 12 v.Chr.
ijzertijd vroeg	800 - 500 v.Chr.
ijzertijd midden	500 - 250 v.Chr.
ijzertijd laat	250 - 12 v.Chr.
Romeinse tijd	12 v.Chr. - 450 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg	12 v.Chr. - 70 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg A	12 v.Chr. - 25 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg B	25 - 70 n.Chr.
Romeinse tijd midden	70 - 270 n.Chr.
Romeinse tijd midden A	70 - 150 n.Chr.
Romeinse tijd midden B	150 - 270 n.Chr.
Romeinse tijd laat	270 - 450 n.Chr.
Romeinse tijd laat A	270 - 350 n.Chr.
Romeinse tijd laat B	350 - 450 n.Chr.
middeleeuwen	450 - 1500 n.Chr.
middeleeuwen vroeg	450 - 1050 n.Chr.
middeleeuwen vroeg A	450 - 525 n.Chr.
middeleeuwen vroeg B	525 - 725 n.Chr.
middeleeuwen vroeg C	725 - 900 n.Chr.
middeleeuwen vroeg D	900 - 1050 n.Chr.
middeleeuwen laat	1050 - 1500 n.Chr.
middeleeuwen laat A	1050 - 1250 n.Chr.
middeleeuwen laat B	1250 - 1500 n.Chr.
nieuwe tijd	1500 - heden
nieuwe tijd A	1500 - 1650 n.Chr.
nieuwe tijd B	1650 - 1850 n.Chr.
nieuwe tijd C	1850 - heden

Fysisch geografische kaart
 Provincialeweg 67 te Opende

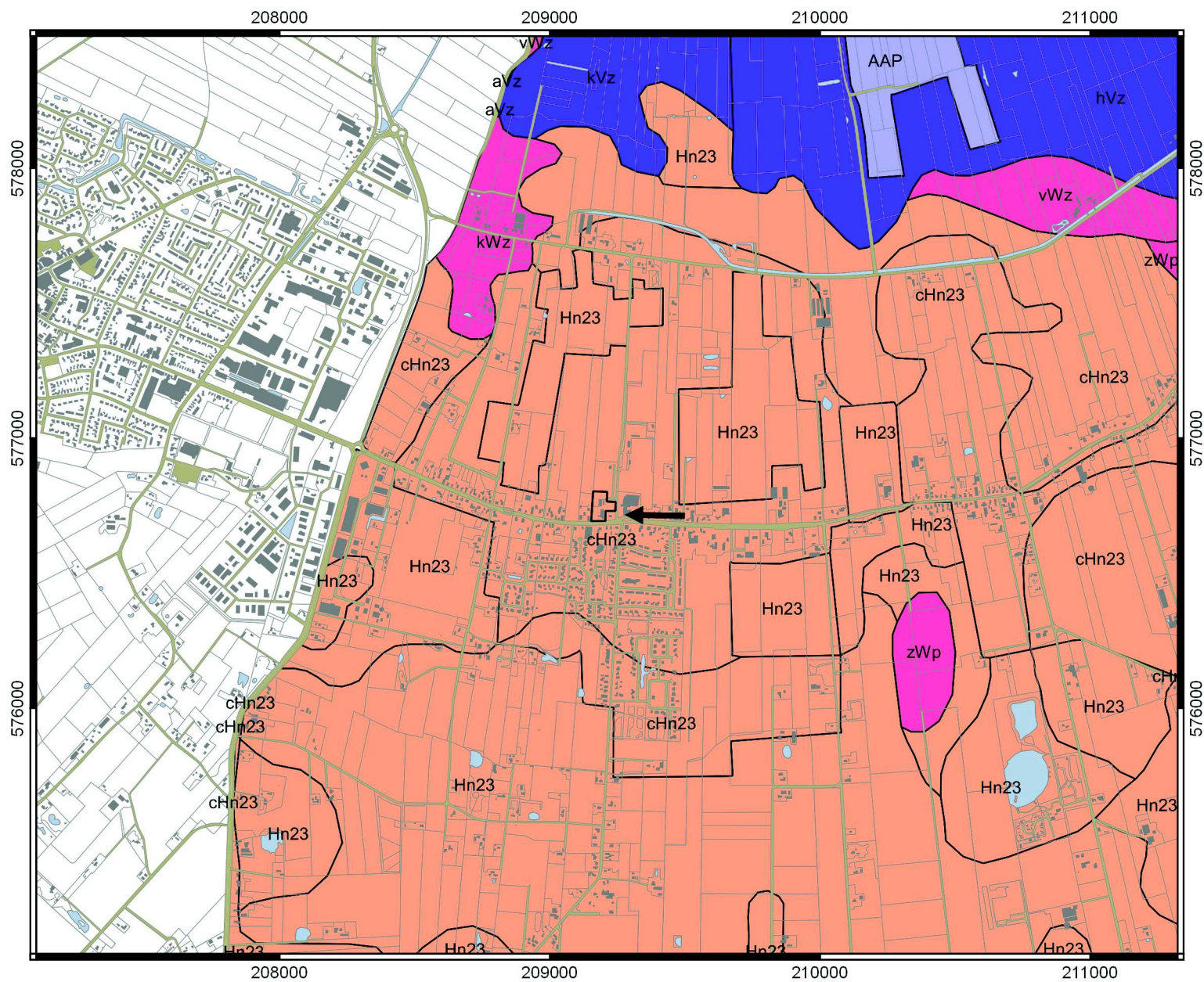
Legenda

Plangebied Provincialeweg 67 - aangegeven met een pijl	Nv1 - Dekzandvlakte met kleinschalig reliëf
Bebouwde kom	Nv2 - Vlakke dekzandvlakte
Dobbe of kuil	OI2 - Aangemaakt petgat
Afgraving	Ov2 - Ontgonnen veenvlakte > 40 cm veen
GI1 - Glaciale laagte	Water
Gr1 - Glaciale rug	o - met restveen, 15-40 cm dik
Gw1 - Glaciale welving	m - met kleidek, 15-40 cm dik
K - Dekzandkop	g - met glaciaal materiaal binnen 120 cm onder maaiveld
Ng1 - Dekzandglooiing	

Bodemkaart

Provincialeweg 67 te Opende

Legenda

- Plangebied Provincialeweg 67 - aangegeven met een pijl
- AAP: Aangemaakte petgaten
- cHn23: Laarpodzolgronden; lemig fijn zand
- Hn23: Veldpodzolgronden; lemig fijn zand
- aVz: Madeveengronden op zand zonder humuspodzol, beginnend ondieper dan 120 cm
- hVz: Koopveengronden op zand, beginnend ondieper dan 120 cm
- kVz: Waardveengronden op zand, beginnend ondieper dan 120 cm
- kWz: Moerige eerdgronden met een zavel- of kleidek en een moerige tussenlaag op zand
- zWp: Moerige podzolgronden met een humushoudend zanddek en een moerige tussenlaag
- vWz: Moerige eerdgronden met een moerige bovengrond op zand

Hoogtekaart (AHN2)

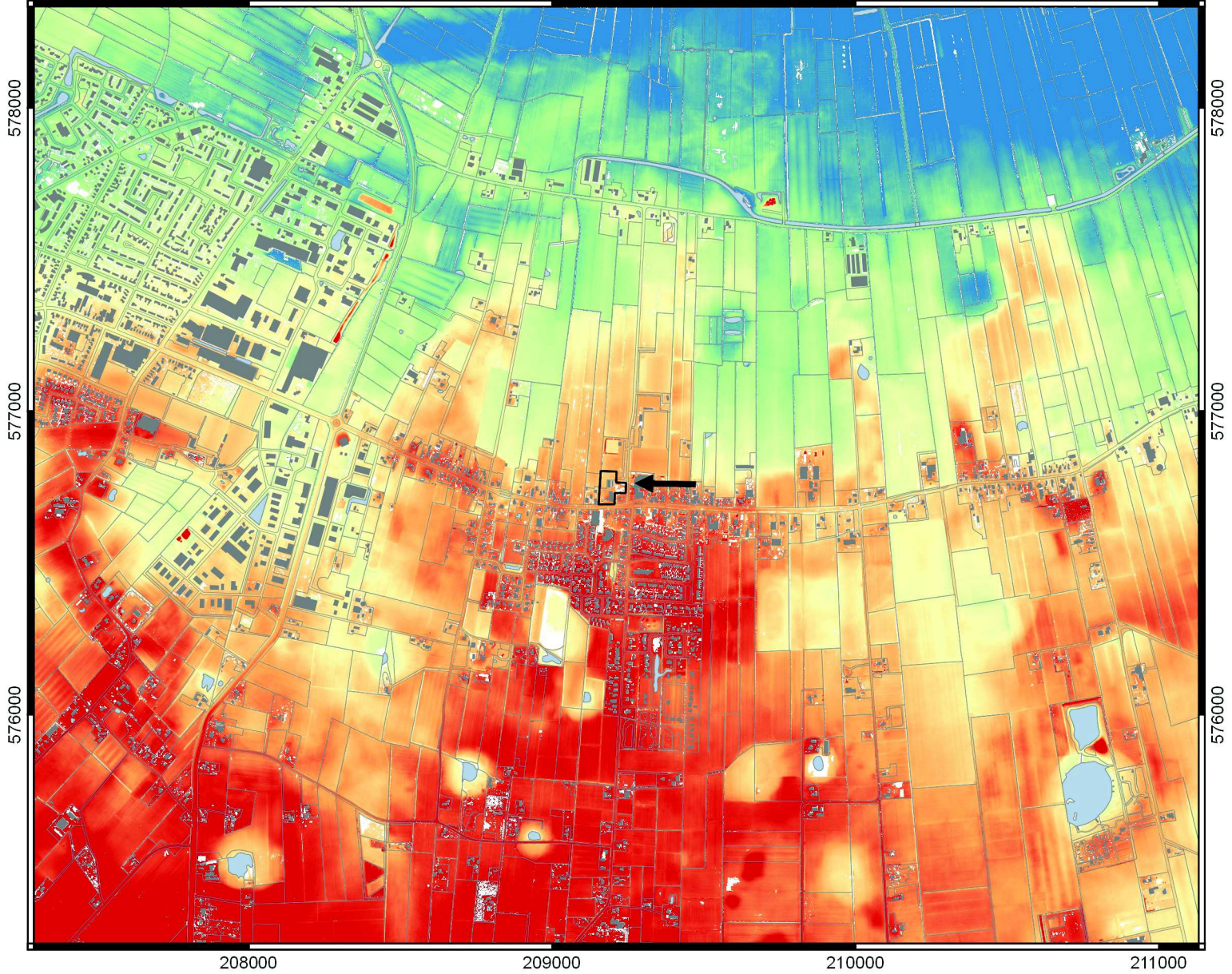
Provincialeweg 67 te Opende

208000

209000

210000

211000

Legenda

 Plangebied Provincialeweg 67 - aangegeven met een pijl

NAP-hoogte in m

 0,00 en lager

 1,00

 2,00

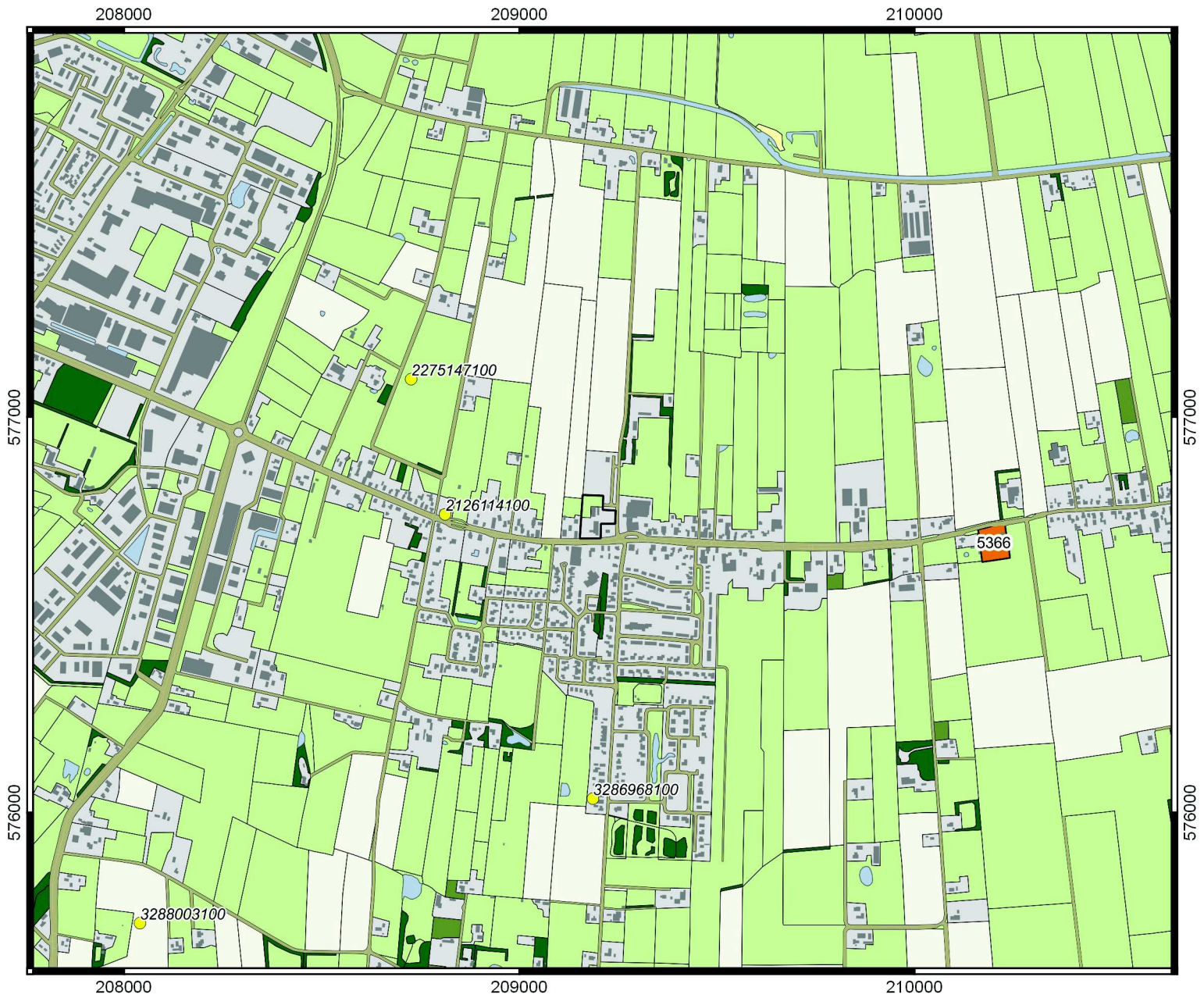
 3,00

 4,00 en hoger

Kaart archeologie

Provincialeweg 67 te Opende

Legenda

 Plangebied Provincialeweg 67

 Vondstlocaties

AMK-terreinen

 Terrein van archeologische waarde

 Terrein van hoge archeologische waarde

 Terrein van zeer hoge archeologische waarde

 Terrein van zeer hoge archeologische waarde, rijksbeschermd

